

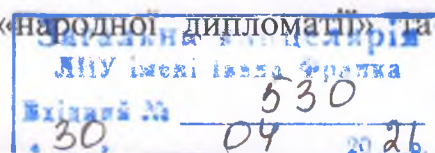
ВІДГУК

офіційного опонента, доктора соціологічних наук, старшого наукового співробітника Чепурко Гульбаршин Іскаківни на дисертаційну роботу Селешука Г.П. «Соціальний капітал спільнот трудових мігрантів в країнах Європейського Союзу», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота Селешука Г.П. концентрується, власне, на окресленій проблематиці та претендує на високий рівень актуальності з низки причин як теоретичного так і практичного плану. Соціальний капітал у контексті міграційних процесів лише віднедавна став об'єктом дослідження українських соціологів, а тому творче, критичне залучення дисертантом до вітчизняного наукового дискурсу поглядів провідних сучасних західних дослідників цієї проблематики є цінним і продуктивним у теоретичному вимірі.

Передумовою практично-управлінської актуальності дисертаційної роботи Г. П. Селешука є масштаби та динамічність міграційного потоку: явище зовнішньої міграції є не лише одним із найбільш істотних у контексті сучасних соціальних процесів в Україні, а й таким, що набуває нових рис у відповідь на нові можливості та виклики такі як, лібералізація режиму транскордонних переміщень чи пандемія COVID-19.

Історична вкоріненість практики зовнішньої міграції, її тривалий і, навіть, самовідтворювальний характер призвели до формування помітних спільнот українських мігрантів у низці приймаючих країн світу. Коло релевантних до соціології питань формування та функціонування цих спільнот стосується їхньої мережевої структури, ціннісно-нормативного виміру функціонування, ступеня та моделі інтеграції у приймаючі суспільства, збереження чи послаблення соціальних зв'язків із Батьківщиною тощо. На жаль, ці питання сьогодні отримують надто мало уваги науковців, а, відповідно, і відсутня цілеспрямована державна підтримка функціонування таких спільнот, які потенційно могли б стати потужним суб'єктом «народної дипломатії» та

впровадження різнопланових інновацій в українському суспільстві, могли б сприяти подоланню явища «відтоку мізків», перетворення очевидної втрати людських ресурсів у нове надбання (відповідно до принципу “from brain drain to brain gain”).

Сконструйована автором концептуальна схема дає можливість вийти на рівень практичного дослідження феномену спільнот українських трудових мігрантів та уможлиблює прогнозування процесів їхньої трансформації. Структурно дисертація Г.П. Селещука являє собою логічно побудоване дослідження, здійснене з обґрунтованих теоретичних позицій із залученням емпіричного матеріалу, який досить вдало ілюструє основні положення роботи. Дисертаційна робота складається з трьох розділів, вступу, висновків та додатків.

У першому розділі автор аналізує науковий дискурс поняття «спільнота» та експлікує поняття «соціальний капітал спільноти мігрантів». Для згаданого дискурсу притаманний відхід від локаційної близькості і перехід до нетериторіальної концептуалізації, що наголошує на спільності життєвих ситуацій, потреб та соціальних зв'язків. Причому особливо важливим є відзначення того, що із перспективи теорії соціального капіталу процес міграції може розглядатися як такий, що вбудований як у структуру соціальних зв'язків, так і у ціннісно-нормативну систему функціонування спільнот (с.51-59). Структурною основою цього процесу є мігрантські мережі – набір міжособистісних зв'язків, які з'єднують теперішніх, колишніх та потенційних мігрантів. Нарешті, робиться та обґрунтовується дуже важливий висновок (с.65) щодо того, що міграційні мережі стають макромоделлю суспільства походження мігранта на чужині, надають мігрантам ресурси емоційної підтримки, відчуття групової приналежності, інформацію про можливості працевлаштування та увесь спектр різнопланових ресурсів необхідних для щоденного виживання в новому середовищі.

У другому розділі розглядається місце соціального капіталу в каузальних моделях функціонування спільнот мігрантів та аналізуються результати емпіричних досліджень соціального капіталу таких спільнот. Дисертантом

достатньо глибоко і цілком переконливо розглядаються два виміри, у просторі яких розгортається життєдіяльність спільнот мігрантів, це автономність (яку Дж. Коулман розглядає як функцію щільності соціальних мереж та їхньої герметичності) та ефективність. Згідно з авторською концептуалізацією, у названому двовимірному просторі виокремлюється низка ідеальних типів соціального капіталу спільнот мігрантів і відповідних наслідків його функціонування. Це низькоефективна високоавтономна спільнота, високоефективна високоавтономна спільнота мігрантів, високоефективна низькоавтономна спільнота та низькоефективна низькоавтономна спільнота. Автором обґрунтовується центральна дилема формування і функціонування соціального капіталу спільнот мігрантів: висока інтегрованість цих спільнот та однорідність їхнього складу, щільність соціальних мереж стає перешкодою на шляху висхідного просування мігрантів у системі статусів приймаючого суспільства.

Також у розділі стверджується, що рушієм спільнототворення мігрантів сьогодні, як і раніше виступають потреби і виклики, що постають перед мігрантами, водночас спільноти українських мігрантів в країнах ЄС зазнають істотних змін у вимірі соціального капіталу. Цілком обґрунтовано йдеться про суперечливі процеси спільнототворення українців за кордоном, відповідно до своєрідної хвилеподібної динаміки. Це, з одного боку, пожвавлення громадсько-політичної активності українських мігрантів, зокрема, задля реалізації програм волонтерської допомоги батьківщині, а, з іншого боку, збайдужіння мас українських мігрантів до спільнототворення за кордоном, їхня інтеграція у транснаціональні мережі, які часто не відзначаються етнокультурною однорідністю.

У третьому розділі розглядаються спільноти українських мігрантів в історико-соціологічній ретроспективі та аналізуються сучасні капіталогенеруючі структури соціального капіталу спільнот українських мігрантів із застосуванням авторської концептуальної схеми. У визначеному контексті виправданим і доцільним, з огляду на завдання дисертаційної роботи, є зосередження автора на аналізі функціонування капіталогенеруючих структур

соціального капіталу на мезорівні як колективного ресурсу, зміцнення якого відбувається через актуалізацію додаткових комунікаційних каналів. Дане положення отримує додаткову верифікацію через доповнення актуальними емпіричними даними щодо активних генераторів соціального капіталу, якими для спільнот українських мігрантів є релігійні й навколорелігійні структури УГКЦ та громадські організації українців за кордоном.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації відповідає встановленим вимогам. Автор продемонстрував зрілий науковий підхід, ґрунтовне знання релевантного наукового дискурсу, володіння низкою соціологічних методів збору та інтерпретації емпіричних даних.

Оцінюючи **достовірність отриманих результатів**, маємо зазначити, що вона не викликає сумнівів, оскільки емпірична база дисертаційної роботи є досить об'ємною і широко представленою у часі. Вона містить кваліфікований науковий аналіз вдало використаних даних соціологічних досліджень за допомогою кількісних і якісних методів: результатів онлайн-опитування щодо практик спільнототворення українських мігрантів в країнах ЄС; лейтмотивних інтерв'ю із експертами у сфері налагодження співпраці між державними органами і організаціями трудових мігрантів у країнах ЄС; трьох фокус-групових інтерв'ю зі священниками, які мають досвід формування релігійних спільнот мігрантів; вторинний аналіз даних низки проектів міграційної тематики, реалізованих за участю автора. Автор дисертації виносить на захист отримані ним одноосібно висновки, що визначають новизну і складають предмет захисту.

Наукова новизна дисертаційної роботи визначається як у постановці проблеми, так і аналізі предмету, результатах емпіричних досліджень та отриманих висновках. Суттєвим новаторським внеском можуть вважатися ті наукові доробки, які забезпечують подальший розвиток соціологічної науки, зокрема, запропонована автором концептуальна схема аналізу розвитку мігрантських спільнот у двовимірному просторі ефективності та автономності

та запропонована на підставі цієї концептуальної моделі типологія спільнот мігрантів.

Оцінюючи **теоретичне та практичне значення дисертації**, зазначимо, що представлена робота може бути вельми корисною у подальших теоретичних та емпіричних дослідженнях соціального капіталу українського суспільства, а її результати можуть бути використані при формуванні державної та регіональної міграційної політики, в системі соціального захисту населення, регулюванні ринку праці і у викладанні таких навчальних дисциплін, як «Соціологія міграцій», «Економічна соціологія», «Соціологія управління» та ін.

Виклад наукових положень і висновків представленого дисертаційного дослідження в опублікованих працях є повним. Основні теоретичні, практичні положення та результати дослідження були достатньо повно викладені у 22 наукових публікаціях, зокрема: розділи у 2 колективних монографіях, 4 статті – у наукових виданнях України, затверджених МОН як фахові з соціології; 1 стаття – у закордонному періодичному виданні, 15 – в інших виданнях та апробовані на кількох міжнародних науково-практичних конференціях.

Автореферат дисертації адекватно відображає її основні положення. Оформлення дисертації та автореферату відповідає існуючим вимогам, їх тексти написані літературною мовою.

В цілому досить високо оцінюючи дисертаційну роботу зазначимо, що вона, на наш погляд, не позбавлена певних спірних моментів і недоліків, які знайшли своє відображення у наступних **зауваженнях**:

1. Дисертант досить ретельно проаналізував поняття соціального капіталу та соціального капіталу мігрантських спільнот, зокрема, проте, на жаль, тіньові аспекти цього явища (downside of social capital – за А. Портесом) залишилися поза увагою автора, хоча вони є суттєвою рисою сучасної української міграції за кордон.

2. Циркулярна міграція не є автоматично позитивним явищем для її безпосередніх учасників. Як пише Кетлін Ньюленд (Kathleen Newland), якщо постійні поїздки на заробітки за кордон є наслідком відсутності перспектив на

батьківщині, а соціальне просування у країні перебування неможливе, як і перспектива заробити там суму грошей, здатну змінити ситуацію, тобто якщо циркулярна міграція є вимушеним рішенням, а не наслідком вільного вибору, – є підстави говорити про «негативну циркулярність». Отже, робота значно б виграла, якби дисертант в контексті розгляду сучасної моделі міграції проаналізував і негативні наслідки поширення де-факто циркулярності, яка стихійно практикується мігрантами, адже недостатньо врегульована циркулярна міграція може легко перетворитися на постійну чи нелегальну, тобто прямо суперечити початковим цілям. Тож в цьому контексті доречним було б звернути увагу на питання створення необхідної законодавчої бази, розроблення конкретних схем та механізмів забезпечення циркулярності переміщень та їх регулювання, що значно посилює практичну значимість дисертаційного дослідження.

3. У третьому розділі дисертаційної роботи автор зосереджується на дослідженні релігійних організацій як капіталогенеруючої структури соціального капіталу спільнот мігрантів. Водночас, один із фундаторів сучасної теорії соціального капіталу Р. Патнам відносить релігійні організації до «проблемних» генераторів соціального капіталу в силу ієрархічності, партикулярності, закритості останніх. Вказана невідповідність заслуговує на поглиблену наукову рефлексію.

4. В дисертації автор слушно зазначає, що поряд із тенденцією до формування мігрантських спільнот і соціальних мереж є й інша тенденція – до ізоляції від інших українських мігрантів (с.146). На жаль, автор далі не розвиває це положення, лише зазначає, що згадана перспектива досі не використовувалася у дослідженнях мігрантських спільнот українців. А між тим дисертація значно б виграла, якби автору вдалося проаналізувати тенденцію до ізоляції від інших українських мігрантів, зокрема через використання емпіричних методів соціологічного дослідження.

Проте в цілому, усі відзначені вище недоліки жодним чином не знижують високої якості та значущості запропонованого дисертаційного доробку, мають

дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Загальний висновок. Дисертація підготовлена на належному фаховому й загальнонауковому рівні і за актуальністю, новизною, науково-методологічним рівнем, теоретичною і практичною значущістю відповідає встановленим нормам і вимогам до кваліфікаційних праць такого типу, зокрема вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор – Селешук Григорій Павлович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент,
доктор соціологічних наук,
старший науковий співробітник
Чепурко Гульбаршин Іскаківна,
Інститут соціології НАН України,
завідувач відділу соціальної експертизи

